

Оксана ЧІКАЛО

ІСТОРИЧНІ ПІСНІ-ХРОНІКИ ХХ СТ.: ТРАДИЦІЙНІСТЬ СЮЖЕТИКИ ТА ІННОВАЦІЙНІСТЬ ІДЕЙНО-ТЕМАТИЧНОГО ЗМІСТУ

Oksana CHIKALO. On Historical Songs-Chronicles of XX c.: Traditionalism of Subject Tunes and Novelty of Ideo-Thematical Contents.

Пісні-хроніки історичної тематики виникли на ґрунті давньої епічної традиції українського народу. У них відтворено події, пов'язані з трагічною загибеллю яскравих особистостей, героїчні вчинки яких закарбувалися у народній пам'яті. Поява таких творів свідчить про тривку історичну пам'ять народу, який у поетичній формі намагався увіковічнити своїх славних синів, що виступали проти іноземного поневолення. Тому не випадково у сюжетиці цього жанру відображено національно-визвольні змагання періоду ОУН-УПА. Необхідно зауважити, що історичні події зазначеного періоду вносять принципово нове звучання у семантику базових мотивів. У них домінує виразний політичний струмінь, що пронизує поетичні оповіді про трагічні долі героїв, які присвятили своє життя Батьківщині.

Повстанські пісні-хроніки тривалий час існували у надзвичайно напружених умовах підпілля, що значною мірою відобразилося на сюжетиці цих творів. На відміну від історичних зразків давнього походження, наприклад опришківських, твори повстанської тематики не такі розлогі. У них змальовуються, як правило, картини загибелі повстанців у нерівному бою, унаслідок зради, безстрашної поведінки перед смертю. Джерельний матеріал засвідчує, що базові мотиви з документальною точністю відбивають часові та просторові рамки подій, вказують на прізвища чи псевда героїв, поширені в умовах конспірації.

У контексті цього циклу досліджуються зразки, що відтворюють події національно-визвольних змагань міжвоєнного двадцятиліття. Хоч час їхнього виникнення випереджає заснування Української Повстанської Армії, проте вони актив-

но побутували між повстанцями та сприймалися як витвір цієї військової формації. Дослідник зазначеної тематики Г.Дем'ян вважає, що "оскільки до масового розповсюдження націоналістичних пісень найбільше спричинилися стрільці і старшини УПА та Збройне Підпілля ОУН того часу, від яких населення переймало їх, то і між самими носіями, і виконавцями, і серед більшості записувачів та видавців утвердилося переконання, що вони також є повстанськими"¹. Головною причиною такого сприйняття було укладення цих пісенних зразків на основі спільної ідеї визволення, яка спонукала українців до боротьби.

Формування досліджуваної сюжетно-тематичної групи безпосередньо залежало від історико-політичних реалій, в яких опинилися українці на певному історичному відтинку. У 30-их рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях виникла Українська Військова Організація (УВО), а на її основі – Організація Українських Націоналістів (ОУН). Вони розбудовували свої структури, вели велику організаційну, ідеологічну і політико-виховну роботу, розширювали видавничу діяльність, готували кадри для масового виступу проти польської, а згодом – більшовицької окупаційної влади. Для цього необхідні були кошти, які здобували головним чином шляхом експропріації тих грошей, що їх насильно стягувала влада у вигляді податків, штрафів та інших поборів. Учасниками однієї з таких акцій були Василь Білас та Дмитро Данилишин, яких засудила і стратила польська влада за напад на пошту у містечку Городку, що біля Львова².

Героїчна загибель цих учасників підпілля дала поштовх до створення різножанрових пісень, здебільшого хронікального характеру. В їх основі мотив – "герої віддали своє життя за волю України", який без зайвого орнаментування змальовує страждання бойовиків за ідею визволення Батьківщини. Про це свідчать зразки, зафіксовані у селах Пустомитівського та Перемишлянського районів Львівської обл.:

*Чи ви чули, добрі люди, таку новину,
Як у Львові катували синів за Україну?*³.

¹Дем'ян Г. Українські повстанські пісні 1940-2000 років: (Істор.-фольклорист. дослідження). – К.: Українська видавнича спілка; Львів: Галицька видавнича спілка, 2003. – С. 197.

²Мірчук П. Нарис історії українських націоналістів. – Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк, 1968. – Т. 1. – С. 302-304.

³Фольклорні записи О.Чікало зі Сколівщини, Пусто-

Існує й інший варіант про їхню загибель:

*Над Львовом чорна хмара, там двох братів
лежить,*

*Над ними хрест мармуровий, на хресті Тризуб
блищить⁴.*

Ще інший варіант пісні – з Яворівщини – відображає героїчне завершення життя молодих патріотів:

*Було це в день Різдвяних свят
По хатах на вілю.
Василь Білас віддав життя
Своє за Україну⁵.*

Як засвідчує польовий матеріал, народна інтерпретація загибелі бойовиків різнопланова. Насамперед вона значуща через свою присвяченість національній справі (“катували синів за Україну”). Жертовна смерть сприймається як ідеал для наслідування і заслуговує на найвищу честь – хрест із Тризубом. Г.Дем’ян відзначає, що кожен підпільник “сприймав як особливу честь і пошану, коли полеглих на полях слави його друзів під час похоронів накривали синьо-жовтим прапором з Тризубом, мріяв, щоб і він був так колись вшанований, якщо загине в бою чи зістане закатованим на допитах”⁶.

Розправу польського судочинства над оунівцями змальовано у метафоричній формі бенкету, який влаштовують на шибеницях кати. Саме за допомогою контрасту (“смерть” - “бенкет”) загострюється увага на трагічній події. Однак змалювання такого “святкування” має глибше значення. Показовий судовий процес – “бенкет” – мав на меті не тільки розправу над двома засудженими підпільниками, а й публічну демонстрацію приборкання непокірних українців. Своєю чергою, рішучість оунівців навіть за таких обставин відстоювати благородну справу засвідчила незламність, нескореність української нації.

Дещо інше семантичне навантаження закладено в образ “сумні свята”. Він типовий для пісенності, що стосується національно-визвольної боротьби ХХ ст. Чи не вперше цей образ трапляється в одному з варіантів про Василя Біласа та Дмитра Данилишина, яких стратили “на ві-

митівщини, Перемишлянщини.

⁴Там само.

⁵Особистий архів Є.Луня.

⁶Дем’ян Г. Українські повстанські пісні 1940-2000 років... – С. 246.

лію”⁷ – переддень Різдва. Він наявний у варіанті про загибель першого Провідника ОУН Євгена Коновальця:

*Цього року сумні свята, цього року сумні свята,
З Коновальця кров пролята⁸.*

Особливо рельєфно його відтворено в колядці “Сумний Святий вечір в сорок семім році”⁹. У заголовному формулюванні, в основі якого лежить оксиморон, передається трагізм ситуації. На противагу радості й веселості постає гіркота втрати героїв.

Про присвяту життя визволенню України засвідчує останнє слово підпільників у суді:

Вийшов прокуратор, Біласа питає:

– Що ж бо ти, Біласе, що собі бажаєш?

– Я гордий, що нині гину

За нашу неньку, за Україну.

– Що ти, Данилишин, що собі бажаєш?

Так прокуратор другого питає.

– Я хотів би в гробі ще ся дізнати,

Коли ви, ляхи, будете конати...¹⁰.

Зрозуміло, що в народному середовищі про судовий процес знали тільки з публікацій у пресі та усної інформації, тому часто фінальні фрази одного з героїв приписуються іншому. Підпільники стверджують правильність своїх перконань, любов до України, а також закликають нищити ворога. Варіанти цього мотиву наявні у багатьох хроніках цього циклу. Відмінність між ними полягає у зазначенні місця публічного визнання відданості справі національного визволення (поле, криївка). Такий епізод міститься у пісні-хроніці, записаній на Пустомитівщині:

*Як їх боївку обкружили, кричать: “Бандери,
руки вверх!”*

*Хтось крикнув: “Слава Україні! Ми не здамося,
краще смерть!”¹¹.*

Варто зазначити, що цей мотив не виник власне у піснях-хроніках повстанської тематики. Він

⁷Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість: Підручник. – 3-тє вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2005. – С. 144.

⁸Фольклорні записи О.Чікало зі Сколівщини...

⁹Там само.

¹⁰Пісні УПА / Зібрав і зредагував З.Лавришин // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: Літопис УПА, 1996; Львів: Спільне українсько-канадське підприємство “Літопис УПА”, 1997. – Т. 25. – С. 75.

¹¹Фольклорні записи О.Чікало зі Сколівщини...

генетично пов'язаний з творами давнього епосу, зокрема з думою про Самійла Кішку. На пораду Ілляша Потурнака потурчитись і стати паном гетьман-невільник з обуренням відповідає:

*“Бодай же ти того не діждав,
Щоб я віру християнську під ноги топтав!
Хоч буду до смерти біду та неволю приймати,
А буду в землі козацькій голову християнську
покладати!
Віра ваша поганая,
Земля проклятая!”¹².*

Незважаючи на час побутування цих творів, їхнє смислове навантаження подібне, оскільки воно зумовлюється типовими історичними обставинами – боротьбою українців за власну державу. Народ вважав, що навіть смерть не є вагомою причиною для зради народних ідеалів (християнської віри, ідеї національної незалежності). Вчинки героїв є прикладом відданості і свідомої присвяти життя Україні. Публічне відстоювання своїх переконань, навіть попри смертельну загрозу, притаманне всьому героїчному епосу. У думі відображено прилюдне покарання Самійла Кішки, якого зачепили за ребро на гак. Натомість пісня-хроніка віддзеркалює показовий судовий процес, який влаштувала польська влада над підпільниками.

Мотиви пісень-хронік досліджуваної тематики відтворюють народну оцінку діяльності окремих осіб, а через неї – визвольного руху загалом. Наприклад, Василя Біласа та Дмитра Данилишина фольклорна традиція іменує “славними синами” України та “героями оунівськими”¹³. Образ Євгена Коновальця змальовується також за допомогою поетичних означень – “рідний брат”¹⁴, “найкращий син”, а також субстантивом “вождь”, у значенні “батько нації”, що є цілковито новаторським у цьому циклі. Навіть безіменні герої називаються “братами-бойовиками”¹⁵, що засвідчує духовну близькість самих підпільників, а також любов і повагу, яка панувала у їхньому середовищі. Наведені приклади підтверджують, що українці завжди надавали родинним зв'язкам важли-

вого значення. Особливе вшанування роду прос-тежується ще з прадавніх часів, коли воно набуло сакрального змісту. У ХХ ст. рамки цього поняття розширилися. Як ілюструють хроніки, “батьком”, “братом”, “сином” України вважалися усі ті, хто вболівав за національну справу.

На відміну від зразків давнішого походження (наприклад, опришківських), поетичним новинам повстанської тематики не властиве віддзеркалення портретних характеристик, змалювання надзвичайних якостей та властивостей. У них доблесть, благородство, якими наділені образи повстанців, дещо трансформовані і визначаються їхньою присвятою боротьби за волю Батьківщини. Слушним є твердження Є.Луни про те, що “у нас героїзм... випливає з історичних обставин суспільного буття української нації, її домінантною ціхи – визвольних і державотворчих поривань”¹⁶. Саме у цьому полягає специфіка зображення цієї риси в піснях-хроніках періоду ОУН-УПА, що істотно відрізняє цей фольклорний матеріал від зразків інших тематичних груп.

Поетичні новини відтворюють найдраматичніші моменти визвольної боротьби, коли відважних воїнів підстерігала смертельна небезпека. Тому картини загибелі народних оборонців – необхідна складова сюжеттики цих творів. Часто вони гинуть у нерівному бою, про що свідчить відповідний мотив:

*Зробилася коло бункра страшна стрілянина,
Так, що вни не розуміли, чи то ніч, чи днина.
Та й зробився коло бункра кривавенький танець,
Впав провідник “Андрій Тріска”, провідник
“Кубанець”.
Затужили сова в лісі, глибока діброва,
Впали жінка “Святослава” й жінка
“Майорова”¹⁷.*

Жорстокість та непримиренність сутички відтворено за допомогою епітетів: “страшна стрілянина”, “кривавий танець”. Жаль за героями, які віддали своє життя за українську державність, передається крізь призму звукових образів (“затужили сова і діброва”). Народ наголошує, що навіть природа засвідчує справедливість бороть-

¹²Кашенко А. Неволя бусурманська в українській народній поезії.– Катеринослав: Друкарня І.Вісьман та І.Мордхилевич, 1917.– С. 53.

¹³Пісні УПА / Зібрав і зредагував З.Лавришин // Літопис Української Повстанської Армії...– Т. 25.– С. 76.

¹⁴Особистий архів Є.Луни.

¹⁵Фольклорні записи О.Чікало зі Сколівщини...

¹⁶Луно Є. Поетизація і героїзація Євгена Коновальця у народних піснях // Український визвольний рух: Наук. зб.– Львів, 2006.– № 8.– С. 143.

¹⁷Близнюк В. Ми рвали кайдани.– Косів: Писаний Камінь, 2000.– С. 30.

би проти поневолення. Сам факт загибелі повстанців у випадку, коли переважали сили ворога, підкреслює їхній героїзм. На цьому акцентовано у такому епізоді:

*Їх окружили на узліссі –
Москаль кричав: “Бандіто, здайся!”,
А він стиснув в руці мавзера,
“Медвідь” гранату розряджав.
І впала “Зена” край дороги
Із криком: “Слава! Не здавайсь!”.
І впав “Медвідь”, а “Лопатинський”
На Львів, на Львів все пробиравсь”¹⁸.*

Фольклорна традиція, з одного боку, влучно наголошує на агресивності та викривленій свідомості поневолювачів, що називають “бандитами” оборонців рідної землі. З іншого – акцентує на діях повстанців, які помирали без вагань, із закликом на устах до боротьби. Відтворена у пісні поведінка персонажів надає трагічній події виразного героїчного звучання.

Виявом відваги та цілковитої присвяти справі національного визволення були свідомі самогубства повстанців. Про одну з таких подій, що відбулася на Яворівщині, розповідає очевидець тих подій Микола Кунанець: “Оксана” загинула найскорше, сама застрілилася. Її там десь окружили, і вона з пістолета випустила в себе кулю”¹⁹. Тому народна традиція не могла залишити поза увагою мужність героїв, що й відобразилося у мотиві “підпільники чинять самопожертви, щоб не потрапити до рук ворога”:

*Наш “Дуб” сотник був завзятий,
Ворогам не дався,
Взяв гранату в праву руку
І сам підірвався”²⁰.*

Про загибель підпільника “Мухи” оповідає поетична новина, яку зафіксувала дисертантка у с. Кам’янка на Сколівщині:

*На Покрову за ним гнали, його окружили
Та хотіли живим взяти, засідку зробили.
Стрілив собі в головочку – кровця зашуміла,*

¹⁸Пісні УПА / Зібрав і зредагував З.Лавришин // Літопис Української Повстанської Армії... – Т. 25. – С. 79.

¹⁹Яворівщина у повстанській боротьбі: Розповіді учасників та очевидців / Записав і упоряд. Є.Луцько. – Львів: Літопис, 2005. – Т. 1: Наконечне Перше. Наконечне Друге. – С. 54.

²⁰Особистий архів Є.Луцька.

От загинув стрілець “Муха” – слава полетіла”²¹.

Повстанці не боялися померти у бою. Значно страшніше було потрапити до рук ворога і внаслідок жорстоких тортур видати інших членів підпілля. Тому випадки самознищення траплялися досить часто. Вони не тільки демонстрували патріотизм та вірність переконанням, а й викликали захоплення навіть у ворога (“От красивий був “бандера”, не хотів ся здати”²², “Стодолу розрубали, Петро був неживий, кати всі закричали: “Завзятий молодий!”²³).

Мотиви “підпільники чинять самогубство, щоб не потрапити до рук ворога” та “застосовуючи тортури, вороги вибивають інформацію про членів підпілля” пов’язані причинно-наслідковим зв’язком. Останній реалістично змальовує засоби, якими послуговувалися “визволителі” для того, щоб здобути потрібні відомості:

*Кати били в голі п’яти
І волос крутили,
На колінах на палицю
Клякати веліли.
– Розкажи про все, “бандеро”,
Де всі твої друзі?
Де є “Орлик”, де “Загірний”,
Де “Богдан” та “Ігор”?
Катували три неділі,
Я їм не признався,
Бо я в Бунові родився
І друзям поклявся”²⁴.*

Страшні потрясіння, викликані цими звірствами, стали психологічним підґрунтям для створення відповідних пісень-хронік. “Опуклий” реалізм – риса, яка домінує у поетичних новинах ХХ ст. Як підтверджують історичні джерела, оповіді свідків цих подій, знущання окупантів над українцями не перебільшені. Так, Є.Луцько у першому томі видання “Яворівщина у повстанській боротьбі” подає розповідь очевидця Олени Лабай: “Тільки москалі прийшли, десь зразу в весні зробили облаву полісі за Наконечним Другим. Там їм вдалося схопити випадково партиза-

²¹Фольклорні записи О.Чікало зі Сколівщини...

²²Там само.

²³Сокіл Г. Повстанські пісні – героїчний літопис українського народу // Воля і Батьківщина. – 2004. – № 2-3. – С. 149.

²⁴Особистий архів Є.Луцька.

на з Наконечного Другого – Дмитра Духнича... І там десь в лісі його страшенно мучили, дерли з него живцем шкіру, здається, що викололи очі, хотіли від него дізнатися, де ховаються партизани, але він їм так нічого і не сказав. Москалі його замордували і там на полі залишили. Дмитро був такий понівечений, що рідна мама не могла його впізнати”²⁵. Подібну інформацію подає Г.Дем’ян у праці “Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА”: “Емгебісти застосовували до “Гая” звірячі тортури, вимагаючи інформації про те, хто з гуцулів допомагає українським повстанцям. Російські кати пекли його гарячим залізом, жорстоко били в найбільчіші місця, намагалися зламати морально, але “Гай” відповів: “Я вам нічого не скажу. Я вам не маю що сказати. Я тільки можу сказати своєму другові, а не ворогові. Свого народу не зраджу”. Скатований до невпізнання молодий гуцул-герой помер від тортур”²⁶. Саме тому народ називає “визволителів” не просто “ворогами”, “вороженьками”, а “катами” (“кати били в голі п’яти”, “ой не скажу, люті кати”), чим засвідчує свою ненависть до поневолювачів (“люди, як ввиділи на саях повстанців, до катів дістали ще більшу ненависть”)²⁷.

Один із головних мотивів новин аналізованої тематики – “зрадник стає причиною загибелі підпільників”. Він передається у формі повідомлення:

*Був між ними зрадник – Мотика називався,
Смерти він боявся, все ляхам признавсь (а)*²⁸.

В іншому творі – “Коновалець гине в місті Роттердамі внаслідок підступної зради” :

*Ой став рано Коновалець, став думку думати:
“Треба піти до кав’ярні децю поснідати”.
Ой прийшов він до кав’ярні та й думку думає,
Аж тут раптом до кав’ярні посланець вбігає.
Дав він йому дві пачечки, дві маленькі скриньки,
І сказав не відкривати, аж за дві годинки.*

²⁵Яворівщина у повстанській боротьбі: Розповіді учасників та очевидців...– Т. 1.– С. 89.

²⁶Дем’ян Г. Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА. Нариси історії та фольклористики (Частина 4) // Визвольний Шлях.– 2000.– Кн. 6 (627).– С. 41.

²⁷Особистий архів Г.Дем’яна.

²⁸Народна пісенність підльвівської Звенигородщини / Зібрала і упоряд. О.Харчишин.– Львів: Інститут народознавства НАН України, 2005.– С. 243.

*В тій коробці була зрада, там була граната,
Що убила Коновальця, як рідного брата*²⁹.

Картина, в якій змальовується трагічна загибель героя унаслідок зради, типова як для українського, так і світового епосу. Відповідно до його канонів персонаж, наділений надзвичайними моральними, фізичними якостями, народний оборонець від насильства й несправедливості ніколи не помирав у чесному бою чи звичайною смертю. Його, як правило, знищували підступом (грецький герой Ахіл, старозавітній Самсон, опришок Довбуш). Хронікальний мотив також перегукується з біблійним – зрадою Христа Юдою³⁰, який отримує тридцять срібняків (посаду) або вчиняє самогубство:

*А ти, Мотико, зрадлива собака,
Запродаєш нарід, ти – підлий лайдако.
А за тую зраду достанеш посаду,
Лиш нею не тішся – узьми шнур – повішся!*³¹.

Необхідно зауважити, що народна традиція фіксує не тільки славні, героїчні події національно-визвольного руху, а й подає інформацію про ганебні вчинки людей, які рішуче засудив народ. Для цього використовується прийом контрасту, згідно з яким героїчній загибелі українських патріотів протиставляється зрада. На вістрі цього морального конфлікту прослідковується безкомпромісність в оцінці морально-етичних якостей людини. Національна справа вважалася значно важливішою за життя окремих осіб, а запродавство, навіть якщо воно відбулося під загрозою смерті, рішуче засуджувалося.

Характерною жанровою ознакою пісень-хронік є натяк на авторство, однак серед повстанської пісенності наявні фольклоризовані зразки, творці яких відомі. Так, пісню-хроніку про загибель Володимира Тимчія-“Лопатинського” склав Іван Клімів-“Легенда”, який чи не єдиний добре знав обставини загибелі героя. Про географію поширення варіантів свідчить джерельний матеріал із Надсяння, Опілля, Західного Поділля, Бойківщини, Гуцульщини. Г.Дем’ян відзначає, що “Лопатинський” належав до тих найвизначніших лідерів ОУН, які виважено, послідовно і наполе-

²⁹Фольклорні записи О.Чікало зі Сколівщини...

³⁰Шимків П. Християнські образи у повстанських і табірних піснях // Тернопілля’95: Регіон. річник.– Т.: Збруч, 1995.– С. 434.

³¹Особистий архів Г.Дем’яна

ливо готували Організацію і все населення до масової повстанської збройної боротьби, був переконаним і стійким одноступенем Степана Бандери”³². Хоча поряд із псевдом “Лопатинський” згадуються й інші відомі постаті – Микита Опришок – “Медвідь”, Зеновія Левицька – “Зеня”, Теодор Оленчак – “Васильків”, однак, зважаючи на непересічну роль Володимира Тимчія у діяльності ОУН, народна традиція акцентує саме на його постаті. У мотиві “Степан Бандера вболіває за вдалу переправу “Лопатинського” в Україну” повідомляється про небезпечну мандрівку героя до краю:

Там далеко на чужині сидить Бандера при столі,

*Він думу думає важку, чи “Лопатинський” вже в краю*³³.

Про важливість цієї місії свідчить образ Провідника ОУН Степана Бандери, що був беззаперечним авторитетом у повстанському середовищі. Він типологічно близький до образу батька, доброго керівника, який вболіває за свій народ. Мету подорожі героя конкретизує мотив “Лопатинський” потрапляє до рук чекістів” (“Як Лопатинський з-за границі у рідний край у Львів вертав, і ніс ті думи про повстання, тоді чекістам в руки впав”)³⁴. Цей сюжетний елемент – один із яскравих прикладів переломлення реальних історичних подій крізь призму народної традиції. Він без зайвого орнаментування зафіксував стратегічні плани ОУН, яка впродовж 1940-41 рр. готувала план народного повстання проти загарбників. Володимир Тимчій безпосередньо керував цією роботою, але коли він повертався з товаришами до Галичини, загинув у бою з прикордонниками³⁵.

Як засвідчують пісні-хроніки досліджуваного тематичного циклу, активну участь у відстоюванні прав української нації брали жінки. Вони були зв’язковими, постачали у повстанські загони провіант, доглядали за пораненими. Їхні образи проникнуті героїчним пафосом, який вмотивований патріотизмом та вірою в утвердження державності. Про це свідчить хроніка про загибель у

нерівному бою Степанії Вітрук-“Мирославни” та інших повстанців (зафіксував Г.Дем’ян на Сколівщині). Мотив пісні відображає її мужню поведінку під час бою:

*“Мирославна” горда в бою виступала,
З кулемета катів вона убивала*³⁶.

Жінка-воїн в українському ліро-епосі зображена різнопланово. У повстанських баладах, наприклад, вона подається у побутовому ключі. Тут героїня вступає до повстанського війська через кохання до хлопця, який загинув у боротьбі за Україну (“І порою зимою дівча стало у ряд, смерть коханого милого відпокутує кат”³⁷).

Пісні-хроніки повстанської тематики відтворюють не тільки нелюдське ставлення до полонених підпільників, а й знущання, яких зазнавали загиблі. Так, у с. Корчин на Сколівщині після смерті повстанців у нерівному бою “емгебисти не дали спокою тілам полеглих. Спочатку забрали їх у село, повиставляли під будинком сільради і зганяли людей упізнавати, а відтак завезли до Скольного у двір МГБ. Одяг познімали. По кількох днях трупи викинули за місто на Альтану. Навіть не закопували, а кинули просто на землю, щоб звірі та ворони розтягували, при цьому стерегли, аби хто не забрав і не поховав вояків УПА за християнським звичаєм”³⁸. Зображення таких картин у творах цього пісенного пласту зумовлено намаганням народної традиції відтворити “вірну правду”, про що свідчить мотив “убитих повстанців виставляють на показ для впізнання”, зафіксований на поч. ХХІ ст. на Сколівщині:

Одних – німці забирали, других – на фронт брали,

А молодих у криївках гранати порвали.

Гранати порвали, в селі покладали,

Дітей з школи виводили, щоби пізнавали.

– Пізнавайте, признавайтесь, буде вам відплата.

А ми, малі школярки, плечі постискали,

*Та за тими побитими тяжко сумували*³⁹.

Цей та подібні факти відображено у піснях-

³² Дем’ян Г. Українські повстанські пісні 1940-2000 років... – С. 218.

³³ Фольклорні записи О.Чікало зі Сколівщини...

³⁴ Там само.

³⁵ Мороз В. Володимир Тимчій-“Лопатинський” // Визвольний Шлях. – 1998. – Кн. 9 (606). – С. 1130-1136.

³⁶ Дем’ян Г. Степанія Вітрук-“Мирославна” // Шлях перемоги. – 1993. – 25 верес. – Ч. 39 (2059). – С. 3.

³⁷ Пісні УПА / Зібрав і зредагував З.Лавришин // Літопис Української Повстанської Армії... – Т. 25. – С. 204.

³⁸ Дем’ян Г. Степанія Вітрук-“Мирославна” // Шлях перемоги. – 1993. – 25 верес. – Ч. 39 (2059). – С. 3.

³⁹ Фольклорні записи О.Чікало зі Сколівщини...

хроніках, зафіксованих у різних місцевостях, зокрема у с. Дзвинячі Богородчанського р-ну на Івано-Франківщині:

*А москаль проклятий до бунькру влізає,
Неживих повстанців з бунькру витягає.
З бунькру витягають, на сани складають,
Перед гарнізоном фіри зупиняють.
Фіри встановили і людей ловили,
Щоби пізнавали, кого вони вбили⁴⁰.*

Виникнення цих зразків зумовлене важким емоційним потрясінням, якого зазнали українці внаслідок таких демонстрацій, що часто відбувалися з метою залякування (“Пізнавайте, признавайтесь, буде вам відплата”) та виявлення людей, пов’язаних з підпіллям. Саме психологічний чинник, домінування якого підтверджує епітет “тяжкий сум”, спричинився до їхньої появи.

Цілоком новаторським у ліро-епосі ХХ ст. є епізод поховання повстанців. Він виник, як зазначає Г.Дем’ян, у контексті “благородного культу могил”⁴¹, що поширився ще з часів Першої світової війни. Однак, на відміну від пісень національно-визвольної тематики, у яких могили героїв є символом нескореності, хронікальний мотив подає їх під іншим кутом зору. У ньому відтворено брутальне нищення повстанських поховань з метою ліквідації незаперечних свідчень жертвовної боротьби українців за волю. Поетична новина віддзеркалює страх ворога перед пролиною кров’ю, адже, як зазначав Симон Петлюра: “Я не знаю більш тривкого цементу, що зв’язує розпорошені сили нації, як кров, пролита нею для своєї національної ідеї. Я не знаю нічого сильнішого, нічого більш творчого для постання легенди і традиції – цих ірраціональних елементів будівництва держави – як знову ж таки кров, але кров пролита свідомо...”⁴².

Зазначений епізод відомий у двох варіантах: “ворог закопує тіла повстанців, щоб ніхто не знав про місце поховання героїв” та “народ таємно ховає повстанців, щоб не дізнався ворог”. Перший з них зафіксував Г.Дем’ян на Івано-Франківщині:

*Забрали повстанців та й скрутили тросом,
У темну нічку закопали в фосу.*

⁴⁰Особистий архів Г.Дем’яна.

⁴¹Дем’ян Г. Українські повстанські пісні 1940-2000 років... – С. 307.

⁴²Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К.: Український письменник, 1993. – С. 410.

*Боялися слави “Марка Боеслава”,
Тому так ховали, вби люди не знали⁴³.*

Про те, що енкаведисти вдавалися до розкопування могил з метою знеславлення полеглих, засвідчує варіант зі Сколівщини:

*Тихесенько поховали в селі, а не в гаю,
Щоби рідні пам’ятали, де він спочиває,
Коло церкви поховали і хреста поклали,
Коби ж ворог не дізнався, щоб не розкопали⁴⁴.*

Варто зауважити, що, на відміну від балад, які змальовують незвичайні події узагальнено, пісні-хроніки локалізовані, зокрема, часто вказуються місця поховань героїв. Так, у коментарях до пісні про загибель вояків УПА “Мухи” та “Гонти” виконавиця Марія Пучкевич (сестра одного із загиблих) зазначила, що “хлопці поховані коло церкви” у с. Кам’янка. У цьому випадку інформація, зафіксована у пісні, збігається зі свідченнями респондентки. Дійсно, неподалік храму розташовані дві могили повстанців-односельчан, що є “свідками” подій, відображених у фольклорному творі.

Отже, національно-визвольна боротьба українського народу ХХ ст. залишила свій відбиток в українських піснях-хроніках. Ці твори увібрали в себе як традиційні, так і специфічні, характерні для того часу риси. Ідейно-тематичне наповнення цього фольклорного фонду новаторське, адже, у ньому відображено процес становлення та утвердження державної незалежності. Досліджуваний фольклорний пласт зафіксував конкретні історичні події як локального значення, так і ті, що мали значний резонанс у суспільному житті. Вони відображені крізь призму трагічних доль народних героїв, які зазнали переслідувань, були ув’язнені, закатовані тощо. Мотиви свідомої самопожертви як найвищого ступеня відданості своєму народові характерні саме для цього фольклорного матеріалу. Реалії, притаманні національно-визвольним змаганням, відтворено за допомогою характерних для пісенності воєнної тематики поетичних засобів. Вони вказують на генетичну пов’язаність цих творів з козацькими піснями та думами.

⁴³Особистий архів Г.Дем’яна

⁴⁴Фольклорні записи О.Чікало зі Сколівщини...